

УДК 069:930.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.145.5>

З. Зразюк, зав. сектору нумізматики,
фалеристики, медальєрики та боністики
Національний музей історії України, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-2140-690X

ІСТОРІЯ КОЛЕКЦІЇ МІНЦ-КАБІНЕТУ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА У 20–30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Присвячено долі однієї з найбільших і найвідоміших академічних нумізматичних збірань Російської імперії – мінц-кабінету Університету св. Володимира. Створений у 1834 р. шляхом передачі збірань із навчальних закладів, закритих після польського повстання 1830–1831 рр., цей заклад за роки свого існування створив колекцію, що складалась із понад 60 тис. монет і медалей. На той час Київ став одним з осередків дослідження нумізматичних пам'яток.

За часів радянської влади у 20-ті рр. ХХ ст. Університет св. Володимира був реорганізований в Інститут народної освіти. Славетна нумізматична колекція цієї установи була непотрібна. Її долею із 1924 р. опікувалась Всеукраїнська археологічна комісія при Всеукраїнській академії наук. Упродовж 20–30-х рр. ВУАК намагалась знайти приміщення для зберігання монет і створити на базі цієї колекції музей нумізматики. На жаль, ці плани не були реалізовані. Після десятиліття переїздів і поневірянь, нумізматична колекція університету була передана до фондів Центрального історичного музею. Як окрема колекція мінц-кабінету Університету св. Володимира припинив своє існування.

Ключові слова: Київський університет св. Володимира, мінц-кабінет Університету св. Володимира, Інститут народної освіти, Всеукраїнська археологічна комісія при Всеукраїнській академії наук, Центральний історичний музей.

Мінц-кабінет Університету св. Володимира – одна з найбільших і найвідоміших нумізматичних колекцій вищих навчальних закладів Російської імперії, був створений у 1834 р. шляхом передачі закритих після польського повстання 1830–1831 рр. нумізматичних колекцій Волинського ліцею (18 682 одиниць зберігання) та Віленського університету (2783 од. зб.). У Києві колекція поповнювалась за рахунок закупівель і, головним чином, пожертв приватних осіб. Крім того, значну кількість монет було отримано зс скарбів знайдених на території Київської, Подільської та Волинських губерній, адже в університетській мінц-кабінет за розпорядженням генерал-губернатора надсилали для розгляду всі монетні знахідки з цієї території.

На початок ХХ ст. колекція мінц-кабінету Університету св. Володимира нараховувала більше 60 тисяч монет і медалей. Епродовж її існування нею опікувались: П. Янковський, М. Якубович, А. Красовський, Я. Волошинський, К. Страшкевич, В. Іконніков, В. Антонович, Ю. Кулаковський, П. Смірнов. Склад колекції досліджували такі відомі вчені-нумізмати, як: Х. Мазуркевич, Е. Гуттен-Чапський, Б. Дорн, А. Куннік, І. Толстой, Ю. Іверсен, М. Біляшевський, К. Болсуновський та ін. На колекції мінц-кабінету була вихована ціла плеяда вчених-нумізматів, які зробили значний внесок у розвиток нумізматичної науки – Я. Волошинський, К. Страшкевич, В. Антонович, М. Біляшевський, К. Болсуновський. Завдяки праці цих учених Київ став одним з осередків дослідження нумізматичних пам'яток, і на рахунок цих дослідників значна кількість фундаментальних праць із нумізматики, відкриття нових монет.

Після смерті В. Антоновича, який зберігав нумізматичну колекцію з 1872 р., зберігачем колекції став проф. Юліан Андрійович Кулаковський, викладач кафедри класичної філології Імператорського університету св. Володимира (1884–1919). Саме за його каденції у 1916 р., у зв'язку із загрозою окупації Києва в роки Першої світової війни, колекція була сплавана і відправлена до Саратова. Із Саратова вона повернулася у 1916 р. У 1919 р. помирає Ю. Кулаковський і завідування нумізматичним кабінетом приймає Павло Петрович Смірнов (1919–1923). У 1923 р. вчений був арештований і відправлений на заслання, а колекція залишалась в університеті без нагляду, у зачиненому приміщенні.

Подальша доля мінц-кабінету Університету св. Володимира майже не відображена в сучасній українській історіографії. Доля нумізматичної колекції університету

у ХІХ – на початку ХХ ст. була темою декількох статей, як і у ХІХ так і на початку ХХ ст. До історії створення і функціонування мінц-кабінету зверталось також і сучасні українські дослідники [11, с. 49–59; 14, с. 945–947; 12, с. 21–30; 13, с. 84–91; 20, с. 64–76; 21, с. 53–62; 17, с. 88–96; 15, с. 67–74]. На жаль, історії мінц-кабінету у 20–30-ті рр. ХХ ст. через брак архівних документів майже повністю відсутні в сучасній українській історіографії.

Стаття базується на ряді архівних документів, які раніше не були опубліковані. Зазначені документи були віднайдені в науковому архіві Національного музею історії України (далі архів НМІУ) та в архіві Інституту археології Національної Академії наук України (архів ІА НАНУ). В архіві НМІУ ці матеріали зосереджені у двох фондах: фонд 1, що вміщує документи пов'язані з історією мінц-кабінету Університету св. Володимира та фонд 1260, у якому збереглись джерела пов'язані з історією Національного музею історії України. Основний масив документів – це акти приймання-передавання експонатів, доповідні записки, плани і звіти співробітників, накази і розпорядження дирекції. Документи, що пов'язані з історією університетської нумізматичної колекції, зосереджені також і у фонді Археологічної комісії при Всеукраїнській Академії наук (далі ВУАК), що зберігається у архіві Інституту Археології НАНУ. Серед 1092 одиниць зберігання датованих 1918–1932 рр., віднайдено документи, які пов'язані з долею колекції нумізматики університету у 20–30-х рр. ХХ ст.

За часів радянської влади, колишній Університет св. Володимира був реорганізований в Інститут народної освіти (1920–1932 рр.) (далі ІНО), кількість факультетів скорочена, більшість кабінетів зачинена або передана у інші установи. Не потрібна ІНО була і нумізматична колекція, а на приміщення, де вона зберігалась й експонувалась, були зовсім інші плани.

На долю мінц-кабінету університету звернув увагу Всеукраїнський археологічний комітет при Всеукраїнській академії наук (далі АК ВУАК). На своєму засіданні 3 липня 1923 р. під головуванням академіка Х. Шміта, секретаря О. Новицького та членів цього комітету М. Біляшівського, М. Василенко, було порушено питання про стан музеїв м. Києва. У протоколі засідання йдеться про те, що у Києві є дві категорії музеїв: перша – це музеї які мають приміщення, штат, кошти і є життєздатними. До цієї категорії були віднесені, наприклад, Перший державний музей (до революції Художньо-промислового і наукового музей) та Музей мистецтв ВУАН імені Ханенків. До другої категорії були віднесені

музеї, що не мають штату, приміщення, фінансування. Наприклад, Нумізматичний та Археологічний музеї колишнього Університету св. Володимира. Ці музеї містять багаті матеріали, проте зовсім не потрібні ІНО, який "терпить" їх у своєму приміщенні і тримає їх зачиненими без штатів і без коштів. На думку учасників засідання ці музеї мають розміщуватись на території Музейного містечка у Києво-Печерській лаврі. До лаври мають передати нумізматичне зібрання університету, який разом із зібранням нумізматики колишньої Духовної академії сформує надзвичайно цінний нумізматичний відділ Лаврського музею [9, арк. 18–20]. На підставі цієї резолюції члени Археологічного комітету звертаються до ВУАН з доповідною запискою, датованою 1 листопада 1923 р. [10, арк. 2–3]. Проте доля нумізматичної колекції у 1923 р. не була вирішена, як не було вирішене питання про виділення приміщення для нумізматичної колекції на території Всеукраїнського музейного містечка на території Києво-Печерської лаври.

До питання мінц-кабінету університету АК ВУАН повернувся наприкінці 1924 р. На екстреному засіданні комітету 29 жовтня 1924 р. заслухали інформацію від заступника голови академії О. Новицького у справі передачі нумізматичних колекцій ІНО АК ВУАН. На підставі цієї інформації представники Академії наук приймають рішення про створення комісії з приймання колекції мінц-кабінету та тимчасової передачі її до Мистецького музею при ВУАН (колишній музей Ханенків) де вона має зберігатися і де має бути розгорнута експозиція нумізматичного музею. З цієї метою просити Губвиконком (Губернський виконавчий комітет) передати сусідній будинок [3, арк. 1].

5 листопада 1924 р. на нараді АК ВУАН ухвалюють рішення про передачу всього майна мінц-кабінету, а саме монети-медалі, меблі, бібліотеку у розпорядження АК ВУАН та перевести все одержане майно у своє приміщення [3, арк. 4]. ВУАН доручила цю справу Всеукраїнському археологічному комітету. Для прийому колекції була створена комісія з перемінним складом з представників Київського інституту народної освіти, у приміщенні якого (будівля колишнього Київського університету св. Володимира) розміщувалося зібрання, і представників УАН – головним чином членів ВУАКУ. У різний час у цій комісії працювали К. Мельник-Антонович, М. Макаренко, В. Данилевич, С. Добровольський, М. Рудинський, М. Ткаченко, С. Маслов. В. Козловська, проф. В. Ляскоронський та ін.

ВУАН доручила цю справу Всеукраїнському археологічному комітету. Для прийому колекції була створена комісія з перемінним складом із представників Київського інституту народної освіти, у приміщенні якого (будівля колишнього Київського університету св. Володимира) містилося зібрання, і представників УАН – головним чином членів ВУАКУ. У різний час у цій комісії працювали К. Мельник-Антонович, М. Макаренко, В. Данилевич, С. Добровольський, М. Рудинський, М. Ткаченко, С. Маслов. В. Козловська, проф. В. Ляскоронський та ін. 19 листопада 1924 р. комісія провела своє перше засідання, а з 24 листопада розпочала прийом колекції. Зайшовши до мінц-кабінету, члени комісії побачили, що віконниці на вікнах обох кімнат були відчинені, монети розкидані по столах, деякі шухляди у шафах з монетами порожні, багатьох шухлядок зовсім немає. Переважна більшість 56 вітрин, що стояли у кімнаті, були не замкнені, в деяких скло розбите, на вітринах лежали шухляди з монетами, інвентарні та бібліотечні книги у безладі, присипані тирсою. Вітрини другого та третього рядів майже порожні, у деяких монети лежать цілком у

хаотичному стані, в деяких вітринах монети виставлено в більш-менш упорядкованому стані [3, арк. 6–6 зв.].

Комісія з приймання мінц-кабінету працювала з 19 листопада 1924 по 20 вересня 1926 р. і за цей період збиралась 59 разів. Майже від самого початку її роботу очолював проф. В. Ляскоронський (представник Лаврського музею при Київській Губернському політико-освітньому комітеті (далі Губполітосвіт) та дійсний член ВУАКУ при ВУАН). 25 жовтня 1926 р. В. Ляскоронський доповідає Всеукраїнському археологічному комітету, що робота з пакування колекції мінц-кабінету вже майже закінчена. 27 961 монети і медалі були складені в пакунки та вкладені у дерев'яні ящики, забиті цвяхами й опечатані власною печаткою голови комісії В. Ляскоронського. Спаковане також було приладдя для зберігання монет, меблі, вітрини та бібліотека мінц-кабінету, що складалась із 544 томів. У своїй доповідній записці до Всеукраїнського археологічного комітету В. Ляскоронський також зазначає, що у кімнаті зберігались шість ящиків опечатаних і не розпакованих ще з часів евакуації 1916 р. [3, арк. 43].

Ще рік колекція залишалась запакованою та перебувала в опечатаних кімнатах ІНО. До ВУАКУ надходять листи від ІНО з вимогами якнайшвидше вивезти мінц-кабінет та звільнити кімнати бібліотеки, які конче необхідні для облаштування студентської читальні [3, арк. 62]. Пізніше в листах з'являються погрози: "...якщо найближчим часом колекція не буде вивезена то, дирекція ІНО має намір відімкнути опечатані кімнати, зробити їх прохідними і не відповідає за долю майна" [3, арк. 65 – 65 зв.].

Ці погрози спонукали комісію пришвидшити пошук приміщення для університетської нумізматичної колекції. На початку жовтня 1927 р. О. Новицький звертається з листами до директора Лаврського заповідника з проханням дати на території верхньої Лаври приміщення для майна мінц-кабінету та повідомити коли воно буде готове [3, арк. 66], а у листі до В. Ляскоронського – з проханням якнайскоріше організувати перевезення майна мінц-кабінету та зробити проект "Музею Мюнців" [3, арк. 67].

21 жовтня 1927 р. ВУАН заслухала прохання допомогти Всеукраїнському археологічному комітету у справі перевезення переданого Академією наук колишнього нумізматичного кабінету Університету св. Володимира до приміщення Лаврського заповідника. Після розгляду прийнято рішення: "...прохання задовольнити, але з тим, що високоцінне академічне майно, яке уявляє собою нумізматичний кабінет, ні в якому разі не може бути передане ніякій іншій інституції й повинно стати основою Академічного нумізматичного музею" [3, арк. 69].

На початку грудня 1927 р. питання про виділення приміщення на території Всеукраїнського музейного містечка (далі ВММ) ще не було вирішене й управа Академії наук тимчасово, до визначення приміщення у Лаврі, виділяє кімнату № 30 у головному будинку ВУАН на Короленко 54. Опечатані печатками ВУАН та Всеукраїнського археологічного комітету 11 ящиків з монетами та книжки і меблі, що належали мінц-кабінету, 8 грудня 1927 р. були перевезені [3, арк. 77].

У липні 1929 р. ВУАК знову повертається до долі університетської колекції. З липня 1929 р. голова ВУАКУ О. Новицький звертається до ВУАНу з пропозицією про скликання найближчим часом наради з представників відповідних установ для обговорення питання що до організації Нумізматичного музею при ВУАН [3, арк. 81]. 25 липня 1929 р. був складений орієнтовний кошторис для проведення улаштування виставки скарбів при ВУАН [3, арк. 72]. Найімовірніше, цей проект не був

реалізований і він залишився тільки у стадії розробки. На початок 1931 р. колекція мінц-кабінету Університету св. Володимира все ще перебувала у кімнаті № 30 у будинку на Короленко, 54 у нерозпакованому стані. У музейному архіві зберігається декілька актів комісійного огляду пакування ящиків, які засвідчують цілісність упаковок [3, арк. 91-92].

Пройшло майже два роки і 14 квітня 1931 р. комісія знову збирається для вирішення долі нумізматичної колекції. 28 квітня 1931 р. Президія ВУАН визнає за потрібне здати колекцію на переховування до Всеукраїнського музейного містечка, до вирішення в Народному комісаріаті освіти (далі НКО) питання про те, у складі якої установи буде розгортатися нумізматичний музей; безпосередню роботу щодо передачі колекції доручити ВУАКові; доручити керуючому справами скласти з директором музейного містечка умову щодо переховування цієї колекції [3, арк. 93]. Нумізматична колекція передається в тій же упаковці, в якій вона зберігалась до цього часу тобто у ящиках. Для усунення зайвих балачок навкруги цієї нумізматичної колекції виготовити для кожного з ящиків полотняні чохла, пакласти в них ящики та опечатати їх печатками ВУАКУ, ВУАНу та ВМГ і перевести на нове місце зберігання до 10 червня 1931 р. [2, арк. 100]. Для розміщення нумізматичної колекції київського університету дирекцією Музейного містечка була виділена кімната № 4 у корпусі № 29 і територіально приєдналася до іншої відомої нумізматичної збірки Києва – колекції монет і медалей Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії, яка перебувала на території лаври з 1922 р.

Упродовж довгих семи років нумізматична колекція університету перебувала у невизначеному стані, без приміщення і без штату співробітників. І рік не у бездіяльності ВУАКУ та Академії наук, а найголовніше – у відсутності фахових фахівців-нумізматів, яким можна було б доручити зберігання і функціонування цього цінного нумізматичного зібрання. Голова комісії з приймання нумізматичної колекції університету В. Ляскоронський був зберігачем нумізматичного зібрання Музейного містечка. Основу цього зібрання склала колекція Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії. Хоча В. Ляскоронський був автором декількох статей з нумізматики [18, с. 3-16; 19, с. 145-152], проте він не був нумізматом. Відсутність фахових прикладних знань з нумізматики стали помітними у процесі приймання нумізматичних колекцій університету і Духовної академії і тому Академія наук вирішила у 1927 р. долучити до роботи фахового вченого-нумізмата, колишнього співробітника нумізматичного відділу Ермітажу, а на той час співробітника Чернігівського державного музею, члена ВУАКУ Валентина Андрійовича Шугаєвського. Саме завдяки цьому талановитому вченому-нумізмату українська нумізматична наука отримала шанс на відродження. Він чудово розумів основні проблеми розбудови української музейно-нумізматичної справи, а головне, знав шляхи її вирішення. У недатованій доповідній записці до Українського головного управління науковими установами при Народному комісаріаті освіти УСРР (далі Укрнаука) (*найімовірніше, ця записка була написана наприкінці 20-х рр.*) Валентин Андрійович писав про те, що у недалекому майбутньому, коли Нумізматичний відділ Лаврського музею культів та побуту прийме у свій склад нумізматичну колекцію колишнього Київського університету і Всеукраїнського Державного музею ім. Шевченка, тоді "...цей музей стане у перші шеренги нумізматичних закладів СРСР і відокремиться у самостійний нумізматичний музей, який буде керувати усією музейно-нумізматичною роботою УСРР" [6, арк. 27–

27зв.]. Проте, на думку В. Шугаєвського, цьому може стати на заваді те, що Україна, з одного боку, зовсім не має нумізматично-музейного досвіду, оскільки нумізматичні відділи українських музеїв у дореволюційний час перебували в занедбаному стані, не мали й не висунули справжніх фахівців, а з іншого боку – відсутність до останнього часу хоч би єдиного нумізматичного відділу в якомусь з музеїв України, що призвело до відірваності місцевих музеїв від великих нумізматичних закладів СРСР і закордону, а через це – незнання найновіших досягнень музейно-нумізматичної справи й сучасних успіхів нумізматичної науки. Розв'язання цього питання він убачав у тісній співпраці з найбільш авторитетними установами СРСР, такими як, наприклад, Ермітаж та Російський історичний музей де працюють висококваліфіковані фахівці, які не припиняли наукове дослідження нумізматичних пам'яток у революційні часи і завдяки їхнім ґрунтовним дослідженням нумізматична наука просувалась уперед. Крім того, співробітники цих закладів підтримували тісні зв'язки з нумізматичними закладами Західної Європи і це їм дало можливість перебувати в курсі передових нумізматичних досліджень" [6, арк. 27 – 27зв.].

З перших днів своєї каденції В. Шугаєвський активно зайнявся розбудовою нумізматичного відділу Музейного містечка на території Києва-Печерської лаври. Важливою умовою для успішної наукової обробки нумізматичних матеріалів і виховання нових фахівців-нумізматів Валентин Андрійович вважав наявність наукової нумізматичної бібліотеки. Для цього у жовтні 1929 р. В. Шугаєвський звертається з листом до музеїв та інших установ із проханням повідомляти його про те де і коли друкувались роботи з нумізматики і по можливості надіслати їх до нумізматичного відділу [4, арк. 69]. Крім того, він звертається з листами до різноманітних установ СРСР із проханням надіслати до нумізматичного відділу дореволюційні видання з нумізматики, а саме до Ленінградського монетного двору [7, арк. 2, 3, 5, 9], до Державної Академії матеріальної культури (Ленінград) [7, арк. 4], до московського Історичного музею [7, арк. 12–14] тощо. Валентин Андрійович комплектував бібліотеку і через антикварні магазини як у СРСР, так і за кордоном. В архіві НМІУ зберігаються його листи до книжного антиквара К. Кохлерса (K. Koeschlers) з Лейпцигу з проханням надіслати список літератури з нумізматики, яка є у нього в наявності [7, арк. 6, 11, 16], до книжкового магазину І. Косцова у Ленінграді з проханням вислати відібрані ним книжки [7, арк. 7, 8, 15, 17], до букініста з Лейпцигу Карла В. Гірземана про наявність книг з нумізматики, зазначених у їх каталозі [7, арк. 19–20]. Завдяки зусиллям Валентина Андрійовича впродовж досить короткого часу вдалось зібрати досить непогану нумізматичну бібліотеку, яка складалась із 322 томів [6, арк. 5–10].

Одним з основних напрямів роботи відділу нумізматики В. Шугаєвський бачив у плановому поповненні нумізматичного зібрання. У своїй доповідній записці, датованій лютим 1931 р., Валентин Андрійович аналізував основні джерела надходження найбільших збірок нумізматики світу таких як Національна бібліотека у Парижі, Британський музей, Ермітаж тощо. І наголошував, що основні великі і малі музейні зібрання зазвичай ведуть свій початок від приватних колекцій, дарування яких започаткувало майже всі відомі зібрання монет. Закупівля монет у антикварів у меншому ступені було джерелом поповнення зібрань, проте В. Шугаєвський зазначає, що саме купівля на антикварному ринку додає до колекції саме ті екземпляри, які необхідні для повнішого відображення історії грошей у той чи інший

період. Для виявлення і придбання необхідних для колекції музею екземплярів, він вбачав необхідність у систематичному огляді накопичених банком зданих населенням монет, огляд монет, що різними торговельними підприємствами такими як Київторг, Мосторг тощо, час від часу оглядати блошині ринки, "толкучки" на Євбазі, куди іноді виносять поодинокі монети.

Другою групою джерел, безперечно головною, є поодинокі або групові знахідки (скарби), які приносили до музею власники згідно з існуючим законодавством. Валентин Андрійович вважав, що скарби це не тільки важливий засіб для поповнення музейної колекції, але й важливе джерело для висвітлення економічної історії країни та різних аспектів її побуту в минулому і тому є надзвичайно важливим придбання всіх без винятку паспортизованих монетних знахідок – скарбів [4, арк. 111–114]. У цьому сенсі є надзвичайно важливим збирати всі дані про скарби для створення топографії знахідок. На початку 30-х рр. XX ст. Всеукраїнський археологічний комітет розпочав підготовку до створення топографії знахідок монет та території УРСР. Про важливість топографування монетних знахідок на території України В. Шугаєвський підготував доповідну записку та зачитав її 4 січня 1931 р., на засіданні відділу ВУАКу [8, арк. 1–2]. Основним центром, де проводилась робота зі збирання і каталогізації монетних знахідок, став нумізматичний відділ Музейного містечка, який тим самим продовжив роботу, яка велась у міңц-кабінеті Університету св. Володимира впродовж XIX – початку XX ст.

Перетворення нумізматичного відділу лаври у провідний науковий заклад СРСР було неможливим без наявності висококваліфікованих наукових кадрів – дослідників нумізматичних пам'яток. У музеї працювала аспірантура. У плані на 1930–1931 р. були закладені наукові теми для аспірантів, а саме "Грошовий обіг на Україні VIII–XVIII ст. (типи монет їх походження, назви)", "Організація й головні моменти монетної справи в Римі республіканського часу", "Роль нумізматичної науки у вивченні минулого України в зв'язку із знахідками куфичних монет на її території" тощо [4, арк. 76].

Проте творчі плани В. Шугаєвського з розбудови українського нумізматичного музею та створення нумізматичної школи зіштовхнулись з проблемами. На початку 30-х рр. відносини з адміністрацією Музейного містечка стають все більш напруженими. Несприятливими були і умови праці. Як зазначає В. Шугаєвський у своєму звіті за 1932 рік: "...впродовж осені і зими 1932 до весни 1933 р. приміщення музею не опалювалось. Зимовий холод не сприяв фондовій роботі, оскільки нестерпний холод у сховищі значно скорочував робочий час, а іноді співробітники були вимушені припинити роботу" [6, арк. 100 зв.]. У неопалювальних приміщеннях підвищилась вологість повітря і як наслідок – з'явилися загрозливі ознаки руйнування металу та появи на поверхні монет (особливо античних) хлоридів. Звернення до адміністрації ВМГ про критичний стан колекції залишились без уваги [6, арк. 100 зв.]. Не сприяла роботі і безкінечна бюрократична тяганина, безкінечні механічні підрахунки, біганина до столярної майстерні, власноручне прибирання у робочому приміщенні та відсутність елементарних умов праці [6, арк. 109 зв.].

На початку 1930-х рр. розкручується маховик репресивної радянської системи: 1933 р. ліквідовано ВУАК, після розгромного обстеження бригадою ЦК ВКП (б) (Центральний комітет комуністичної партії більшовиків) у листопаді 1932 р. перестає існувати Лаврське музейне містечко. У 1933 р. В. Шугаєвський був заарештований і через два місяці у травні 1933 р. був випущений з в'язниці. Улітку 1933 р. В. Шугаєвський звільняється з

Лаврського музею [6, арк. 123] та очолює нумізматичний відділ у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Г. Шевченка (далі ВІМ) [17, с. 94].

У 1935 р. ВІМ за наказом наркома освіти В. Затонського від 31 травня 1935 р. "Про розташування музеїв у м. Києві" було перейменовано на Центральний історичний музей ім. Т. Г. Шевченка (далі ЦІМ). Він мав перебратися зі свого історичного будинку на територію Києво-Печерської лаври [16, с. 66–67; 5, арк. 70]. 23 березня 1936 р. нумізматична збірка Історичного музею, що зберігалась на Кірова 29, була переміщена на територію Всеукраїнського Музейного містечка [1, арк. 71]. Отже, на території Лаври були сконцентровані всі нумізматичні зібрання Києва: Київської Духовної академії (1922), яке стало основою нумізматичної колекції ВММ, Центрального історичного музею (1936), Університету св. Володимира (1931).

Для об'єднання всіх колекцій і передачі їх до складу Центрального історичного музею Музейним відділом Народного Комісаріату освіти УСРР за № 22/214 від 13 березня 1936 р. була створена комісія у складі В. Маєвського – наукового співробітника ДІМ, Я. Соловйова – молодшого наукового співробітника ДІМ і Каданера – завідувача фондами ВМГ. Ця комісія мала із 5 березня по 5 квітня 1936 р. провести приймання всіх музейних збірок. Основним завданням комісії було юридичне оформлення приймання нумізматичних пам'яток з колекцій колишньої Київської духовної академії, нумізматичного кабінету ЦІМ, збірки колишнього Університету св. Володимира, що належала Академії Наук, яка зберігалась у 29 корпусі лаври. Комісії мала сконцентрувати всі колекції в одному приміщенні та перевірити наявність монет згідно з документацією. Особливо наголошувалось на тому, що у процесі приймання не було порушено проробленої вже часткової наукової обробки колекцій, приблизної систематизації тощо. Крім того, комісія мала зібрати всі архівні матеріали, документацію, устаткування, що колись належали цим зібранням [6, арк. 117]. Рапортом від 5 квітня 1936 р. до Наркомосвіти та директора Історичного музею, комісія засвідчила закінчення приймання перших чотирьох груп експонатів і констатувала, що приймання не охопило лише п'яту найбільшу групу – збірку колишнього університету [6, арк. 183].

Передача нумізматичної колекції університету від Інституту історії матеріальної культури АН УСРР (створений у 1934 р. замість ліквідованого ВУАКу) до історичного музею розпочалось лише травні 1936 р. Упродовж місяця колекція була звірена і передана до складу Центрального історичного музею [2, арк. 7–64].

Отже, історія широковідомої нумізматичної збірки Університету св. Володимира у 20–30 рр. XX ст. була трагічною. Зазнавши багаторічних поневірянь, переїздів з одного приміщення в інше, зміну власника і врешті-решт передачу до колекції Центрального історичного музею – вона розчинилась у нумізматичному зібранні музею, як й інша нумізматична колекція Церковно-археологічного музею. Як окрема колекція, міңц-кабінет Університету св. Володимира припинив своє існування.

Список скорочень:

- ВІМ – Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка
- ВММ – Всеукраїнське музейне містечко
- ВУАК – Всеукраїнська Археологічна комісія при Українській Академії наук
- ВУАН – Всеукраїнська академія наук
- ІА НАНУ – Інституту археології Національної Академії наук України
- ІНО – Інститут народної освіти
- НКО – Народного комісаріату освіти
- НМІУ – Національний музей історії України
- Україна – Українське головне управління науковими установами при Народному комісаріаті освіти УСРР

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
ЦІМ – Центральний історичний музей ім. Т. Г. Шевченка
ЦК ВКП (б) – Центральний комітет комуністичної партії більшовиків

Список використаних джерел

1. Архів Національного музею історії України (Архів НМІУ). Ф. 1 (мінц-кабінет Університету св. Володимира), оп. 1, спр. 46 (Документи, акти, списки комісії НКО по приїму музеєм нумизматической колекції за 1936 г.), 105 арк.
2. Архів Національного музею історії України (Архів НМІУ). Ф. 1 (мінц-кабінет Університету св. Володимира), оп. 1, спр. 47 (Акти, доповідні записки, звіти про приймання нумизматичної колекції колишнього мінц-кабінету Університету св. Володимира до складу нумизматичного відділу Центрального історичного музею. 1936 р.), 91 арк.
3. Архів НМІУ. Ф. 1260, оп. 1, спр. 8-а (Відомості про нумизматичні колекції ВУАН. 1924–1931 pp.), 101 арк.
4. Архів НМІУ. Ф. 1260, оп. 1, спр. 13 (Акти, листи (вхідні, вихідні) до секції нумизматики Всеукраїнського музейного городка. 1928–1937 pp.), 121 арк.
5. Архів НМІУ. Ф. 1260, оп. 1, спр. 28 (Звіти і довідки про знаходження скарбів на території України 1935–1938 pp.), 136 арк.
6. Архів НМІУ. Ф. 1260, оп. 1–доп., справа 10 (Копії актів, списки, протоколи, описи нумизматической колекції. 1925–1939 г.), 234 арк.
7. Архів НМІУ, Фонд 1260, Опис 1–доп., спр. 10 а (Переписка Лаврського музею про можливість придбання нумизматичної літератури. 1927–1928 pp.) 26 арк.
8. Архів Інституту археології НАНУ (Архів ІА НАНУ). Фонд Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК), спр. 400 (Доповідна записка зачитана в засіданні археологічного відділу ВУАКу 4 січня 1931 р.), 2 арк.
9. Архів ІА НАНУ. Фонд ВУАКу, спр. 5 (Журнал зборів ВУАКу за 1923 рік), 44 арк.
10. Архів Інституту археології НАНУ, Архів ВУАКу, спр. 6 (Листування з центральними установами за 1923 рік), 10 арк.
11. Антонович В. Б. Нумизматический кабинет / В. Б. Антонович // Записки об учебных и учебно-вспомогательных учреждениях Университета св. Владимира / под ред. В. С. Иконникова. – Киев: [б. и.], 1884. – С. 49–59.
12. Гарбуз Б. Польские монеты в Национальном музее Украины / Б. Гарбуз, Н. Стрижакова // *Materialy z I Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej. "Bilorus. Litwa. Polska. Ukraina. Wspólne dzieje pieniądza"*. – 20-22.10.1994. – Warszawa: [s. n.], 1996. – С. 21–30.
13. Гарбуз Б. Нумизматична колекція Національного музею історії України / Б. Гарбуз // *Вісник Національного банку України*. – 1996. – № 3. – С. 84–89.
14. Иконников В. С. Коллекции и архивы учебных заведений / В. С. Иконников // *Опыт русской историографии*. – Киев: [б. и.], 1892. – Т. 1, кн. 2, от. 2, гл. 6. – С. 945–947.
15. Зразюк З. А. Из истории нумизматической коллекции университета св. Владимира / З. А. Зразюк // *Международная нумизматическая конференция, посвященная 150-летию Национального музея Литвы*. – Вильнюс: [б. и.], 2006. – С. 67–74.
16. Кот С. Михайлівські пам'ятки в російських музеях / С. Кот, Ю. Корень // *Пам'ятки України*. – 1999. – № 1. – С. 63–82.
17. Курас Г. М. В. А. Шугаевський – історик, археолог, нумизмат / Г. М. Курас, Р. М. Яушева-Омельяничук // *Київська старовина*. – 1995. – № 5. – С. 88–96.
18. Ляскоронский В. Г. Римская монета в пределах Южной Руси как исторический источник для древнейшего периода русской истории / В. Г. Ляскоронский // *Известия Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине*. – Т. XXXIII. – Нежин: [б. и.], 1920. – С. 3–16.
19. Ляскоронский В. Г. Находки римских монет в области среднего Поднепровья / В. Г. Ляскоронский // *Труды XI Археологического съезда в 1899*. – Т. 1. – Москва: [б. и.], 1901. – С. 145–152.
20. Яушева-Омельяничук Р. М. Київський мінцкабінет у життє-описах / Р. М. Яушева-Омельяничук // *Українська нумизматика і боністика*. – 2000. – № 1. – С. 64–76.
21. Яушева-Омельяничук Р. М. Київський мінцкабінет у життє-описах / Р. М. Яушева-Омельяничук // *Українська нумизматика і боністика*. – 2000. – № 2. – С. 53–62.

References

1. Archive of the National Museum of Ukrainian History, fund 1 (the Coins cabinet of the University of St. Volodymyr), Description 1, file 46 (Documents, acts, lists of the Commission of the People's Commissariat of Education for reception by the museum of the numismatic collection for 1936), 105 sheets.
2. Archive of the National Museum of Ukrainian History, fund 1 (the Coins cabinet of the University of St. Volodymyr), Description 1, file 47 (Acts, memos, admission reports of the numismatic collection of the former numismatic office of the University of St. Vladimir in the numismatic department of the Central Historical Museum. 1936), 91 sheets.
3. Archive of the National Museum of Ukrainian History, fund 1260, Description 1, file 8-a (Information about numismatic collections the Ukrainian Academy of Sciences, 1924 – 1931), 101 sheets.
4. Archive of the National Museum of Ukrainian History, fund 1260, Description 1, file 13 (Acts, letters (incoming, outgoing) to the numismatics section of the All-Ukrainian Museum Town. 1928 – 1937), 121 sheets.
5. Archive of the National Museum of Ukrainian History, fund 1260, Description 1, file 28 (Reports and information on treasure finding in the territory of Ukraine. 1935 – 1938), 136 sheets.
6. Archive of the National Museum of Ukrainian History, fund 1260, Description 1- additional, file 10 (Copies of acts, lists, protocols, inventories of the numismatic collection, 1925 – 1991), 234 sheets.
7. Archive of the National Museum of Ukrainian History, fund 1260, Description 1- additional, file 10a (Correspondence of the Lavra Museum on the possibility of purchasing numismatic literature. 1927-1928 pp.), 26 sheets.
8. Archives of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, fund Ukrainian Archeological Commission at the Ukrainian Academy of Sciences, file 400 (The note was read at a meeting of the archaeological department of Ukrainian Archeological Commission 01.04.1931), 2 sheets.
9. Archives of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, fund Ukrainian Archeological Commission at the Ukrainian Academy of Sciences, file 5 (Meeting log of Ukrainian Archeological Commission for 1923th), 44 sheets.
10. Archives of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, fund Ukrainian Archeological Commission at the Ukrainian Academy of Sciences, file 6 (Correspondence with central institutions for 1923th), 10 sheets.
11. Antonovich, V. B. (1884). Numismatic Cabinet. In V. Ikonnikov (Ed.), *Notes on Educational and Auxiliary Educational Institutions of the University of St. Vladimir*. Kyiv: [s. n.], Pp. 49-59. [In Russian].
12. Garbuz, B. & Strizhakova, N. (1996). Polish Coins in the National Museum of Ukraine. In *Materialy z I Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej. "Bilorus. Litwa. Polska. Ukraina. Wspólne dzieje pieniądza"*. 20-22.10.1994. Warszawa: [s. n.]. Pp. 21-30. [In Russian].
13. Garbuz B. (1996). Numismatic Collection of the National Museum of Ukrainian. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 3, 84-89. [In Ukrainian].
14. Ikonnikov V. (1892) Collections and Archives of Educational Institutions. In *Studies in Russian historiography. Vol. 1, Part. 2*. Kyiv: [s. n.]. Pp. 945-947. [In Russian].
15. Zraziuk Z. (2006). From the History of the Numismatic Collection of the University of St. Vladimir. In *Proceedings of International Numismatic Conference Dedicated to the 150th Anniversary of the National Museum of Lithuania*. Vilnius: [s. n.]. Pp. 67-74. [In Russian].
16. Kot, S. & Koreniuk, Y. (1999). Mykhailiv Sights in Russian Museums. *Sights of Ukraine*, 1, 63-82. [In Ukrainian].
17. Kuras, G. & Yausheva-Omelianchuk, R. (1995). V. Shuhaievskiy – Historian, Archeologist, Numismatist. *Kievan Past*, 5, 88-96. [In Ukrainian].
18. Liaskoronskij, V. (1920). Roman Coin within Southern Russia as a Historical Source for the Ancient Period of Russian History. *Proceedings of the Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko in Nizhyn*, 33, 3-16. [In Russian].
19. Lyaskoronskij, V. (1901). Finds of Roman Coins in the Middle Dnieper Region. In *Proceedings of the XI Archaeological Congress in 1899*. Vol. 1. Moscow" [s. n.]. Pp. 145-152. [In Russian].
20. Yausheva-Omelianchuk, R. (2000). The Kyiv Coins Cabinet in Biographies. *Ukrainian Numismatics and Notaphily*, 1, 64-76. [In Ukrainian].
21. Yausheva-Omelianchuk, R. (2000). The Kyiv Coins Cabinet in Biographies. *Ukrainian Numismatics and Notaphily*, 2, 53-62. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 10.03.20

Z. Zraziuk, Chef of the Sector of Numismatics Faleristics, Medal and Bonistics
National Museum of Ukrainian History, Kiev, Ukraine

HISTORY OF COINS-CABINET COLLECTION OF UNIVERSITY OF ST. VOLODYMYR (1920's – 1930's)

The article is dedicated to the history of one of the largest and most well-known academic numismatic collection of Russian Empire – the Coins cabinet of the University of St. Volodymyr. It was created in 1834 by combining collections from educational institutions closed after the Polish uprising of 1830-31. Over the years this institution gathered a collection of more than 60,000 coins and medals. During its existence, it was overseen by: P. Yarkovsky, M. Yakubovich, A. Krasovsky, Ya. Voloshinsky, K. Strashkevich, V. Ikonnikov, V. Antonovich, Y. Kulakovsky, P. Smirnov. The collection was studied by such famous numismatists as H. Mazurkevich, E. Gutten-Chapsky, B. Dorn, A. Kunnik, I. Tolstoy, Y. Iversen, M. Bilyashevsky, K. Bolsunovsky and others. The work on the collection of the Coins cabinet produced a number of numismatic scientists who made a significant contribution to the development of numismatic science – Y. Voloshinsky, K. Strashkevich, V. Antonovich, M. Bilyashevsky, K. Bolsunovsky. Because of the work of these scientists Kyiv became one of the centers of numismatic research. They have a credit for a considerable amount of fundamental works on numismatics, the discovery of new coins.

During Soviet times in the 1920's, University of St. Volodymyr was reorganized into the Institute of People's Education. The outstanding numismatic collection was considered unnecessary for this institution. Since 1924 the collection was under the control of Ukrainian Archeological Commission at the Ukrainian Academy of Sciences. For 20-30 years Ukrainian Archeological Commission has been trying to find a place for coin repositories and create a numismatics museum based on this collection. Unfortunately, these plans have not been implemented. After a decade of transfers and calamities, the numismatic collection of the university was given to the Central Historical Museum. As a separate collection – the Mints cabinet of the University of St. Volodymyr ceased to exist.

Keywords: Kiev University of St. Volodymyr, the Coins cabinet of the University of St. Volodymyr, the Institute of People's Education, Ukrainian Archeological Commission at the Ukrainian Academy of Sciences, the Central Historical Museum.

УДК 94(47+57)"1979/1989"ji

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.145.6>

О. Ковальков, канд. іст. наук, доц.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, Кропивницький, Україна

ORCID: 0000-0003-2344-3050

СТАВЛЕННЯ АФГАНСЬКИХ СТУДЕНТІВ В УРСР ДО РАДЯНСЬКОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ В АФГАНІСТАН ТА ВИВЕДЕННЯ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК (1979–1989)

Розглянуто політичні настрої афганських студентів, які навчалися в УРСР, та їхнє ставлення до радянської інтервенції в Демократичній Республіці Афганістан (ДРА) та виведення радянських військ із цієї країни. Доведено, що навчання афганців в СРСР було одним із засобів радянської політики, спрямованої на форсовану соціалістичну модернізацію Афганістану. Визначено фактори, що зумовили різне ставлення афганців в УРСР до збройного втручання СРСР в афганську кризу в грудні 1979 р. і переважне засудження ними виведення радянських військ із Афганістану в лютому 1989 р.

Ключові слова: Афганістан, УРСР, студенти, інтервенція, виведення військ, політичні настрої, ставлення.

Постановка проблеми. Майже десятилітня участь радянських військ у громадянській війні в Афганістані, згубні соціально-економічні, суспільно-політичні та демографічні наслідки "афганської кризи" для СРСР, Афганістану і світу в цілому зумовили появу великої кількості наукової, публіцистичної та мемуарної літератури. Переважна її більшість висвітлює військові аспекти проблеми, в той час як інші сторони політики СРСР щодо Афганістану в 1978–1991 рр. зазвичай лишаються поза межами уваги дослідників.

Одним із важливих засобів соціалістичної модернізації Афганістану було навчання громадян цієї країни в навчальних закладах Радянського Союзу. Це був дієвий засіб виховання орієнтованої на СРСР і радянську систему молоді. Проте ставлення до радянської інтервенції та фактичної окупації Афганістану в 1979–1989 рр. в афганському суспільстві і навіть в середині правлячого режиму було різним. Так само по-різному ставилися до політики СРСР щодо Афганістану й афганські студенти, які навчалися в Українській РСР. З'ясування цих настроїв здатне збагатити розуміння тих складних історичних процесів, а також спростувати усталені погляди на радянсько-афганські відносини доби "холодної війни".

Аналіз джерел і літератури. Основу джерельної бази дослідження склали різні за походженням документи. Це передусім інформаційні повідомлення та аналітичні звіти про політичні настрої афганських студентів в УРСР, які зберігаються в фондосховищах Галузевого архіву СБУ [1]. Відомості про навчання афганських студентів, а також про особливості навчальної та ідейно-виховної роботи з ними містяться у фондах деяких навчальних закладів м. Кіровограда в Державному архіві Кіровоградської обл. [2, 3, 4, 5, 6]. Нами використано і тексти радянсько-афганських домовленостей про співпрацю в освітній галузі [16, 18], а також повідомлення та щоденникові записи посла СРСР в Афганістані та інших радянських посадовців про зустрічі та перемовини з афганськими політиками [10, 11, 12, 20]. Остання група джерел розміщена на сайтах американських науково-освітніх установ.

Щодо історіографії проблеми, то мусимо констатувати відсутність наукових публікацій, в яких би не лише

висвітлювалися настрої афганських студентів у зв'язку з радянською інтервенцією в Афганістан, але й присвячених підготовці афганських кадрів у СРСР як складової політики "радянської" Афганістану. Лише праця українського радянського дослідника П. П. Брицького [9] тематично дотична до проблеми. Проте в ній, як і в дослідженні радянсько-афганських відносин Л. Теплинського [19], політика СРСР щодо країн, що розвиваються загалом і Афганістану включно, тлумачилася з позицій "пролетарського інтернаціоналізму". Українські [13, 17], російські [14], казахські [7] та американські [21] вчені лише побіжно зверталися до проблеми освіти в радянсько-афганських відносинах.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування ставлення афганських студентів, які навчалися в УРСР, до радянської інтервенції в Афганістан та виведення радянських військ із цієї країни, а також факторів, які впливали на ці політичні настрої в 1979–1989 рр.

Виклад основного матеріалу. Громадяни Афганістану навчалися у вищих та професійно-технічних навчальних закладах СРСР з кінця 1950-х рр. Після візиту до Кабула у грудні 1955 р. радянської делегації на чолі з М. Хрущовим і підписання низки домовленостей про співпрацю в соціально-економічній та культурній сферах радянсько-афганські відносини динамічно розвивалися. СРСР надавав азійській країні допомогу в розбудові господарства, перетворився в одного з найбільших джерел дешевих кредитів і торговельних партнерів [13, с. 181–188]. Тож налагодження підготовки спеціалістів для народного господарства Афганістану в радянських навчальних закладах у тих умовах виглядало цілком природно.

Перша група афганців (7 працівників кабульського хлібокомбінату) були прийняті на навчання до Московського технологічного інституту харчової промисловості в 1959 р. [15, с. 197]. 4 березня 1960 р. між обома країнами було підписано Угоду про культурне співробітництво [18], яка сприяла збільшенню числа афганських студентів у СРСР. Наприклад, у 1961–1972 рр. у радянських вузах і технікумах здобули освіту 1 188 афганців. Більшість із них навчалася в республіках Середньої Азії, проте афганці їхали і в інші регіони СРСР. Наприклад, з 1963–1964 навчального року щороку у вузах